

Pleidooi voor een eerlijk proces in dopingzaken

Klaas Faber¹

ANDERS DAN DE INMIDDELS UITONTWIKKELDE ALCOHOLTEST, ZIJN DOPINGTESTEN NOG ALTIJD NIET ABSOLUUT BETROUWBAAR. ONDANKS HET FEIT DAT ONVERANTWOORDE CONCLUSIES KUNNEN WORDEN GETROKKEN IN HET LABORATORIUM, KAN DE ATLEET ZICH HIERTEGEN NAUWELIJKS VERDEDIGEN. OP DIT MOMENT IS EEN EERLIJK PROCES NIET MOGELIJK OMDAT ENKEL OP PROCEDUREFOUTEN GEWEZEN KAN WORDEN.

Topsport vervult een belangrijke voorbeeldfunctie in onze moderne maatschappij. Het imago van de topsport wordt echter de laatste tijd met name door dopingschandalen bedreigd. Wie kent niet de beelden van de sporter die het gebruik van doping bekent, na jarenlang gebruik ontkend te hebben? En wie raakt niet verder teleurgesteld in het moreel van sporters door die opzichtige pogingen om juist door middel van procedurefouten aan sancties te ontsnappen? Hier wordt betoogd dat die doorgaans afkeurenswaardige strategie bepaald geen vrijwillige keuze van de sporter is. Het Dopingreglement voorziet namelijk niet in de mogelijkheid tot het voeren van een inhoudelijk verweer. Dit brengt ons tot de hoofdstelling van dit artikel: er is geen sprake van een eerlijk proces doordat de verdediging formeel gezien geen ander middel resteert dan het wijzen op procedurefouten.

Bewijs van doping: elk 'betrouwbaar middel'

Art. 12 lid 1 Dopingreglement² stelt het volgende:

'Feiten die verband houden met overtredingen van dit reglement kunnen worden bewezen met elk betrouwbaar middel, waaronder bekentenissen.'

Uiteraard is dit artikel een nauwgezette vertaling van een overeenkomstig artikel uit de World Anti-Doping Code.³

In het vervolg zal ik me beperken tot dopingtesten als 'betrouwbaar middel'. In de standaardsituatie wordt na

een 'positief' A- resultaat een tweede test gedaan die het zogenoemde B-resultaat oplevert. Vanuit wetenschappelijk oogpunt is het belangrijk op te merken dat, behoudens grote uitzonderingen zoals in de zaak rond wielrenner Floyd Landis (Tour de France, 2006), beide analyses in hetzelfde laboratorium worden uitgevoerd. De B-analyse is zeker niet bedoeld als onafhankelijke contra-expertise; men loopt enkel de gevolgd procedures nog eens na. Dientengevolge is de B-analyse, in tegenstelling tot de A-analyse, met name niet anoniem. Dit is onmiskenbaar een ongewenste gang van zaken, omdat het zogenaamde confirmatiebias of tunnelvisie⁴ in de hand werkt – de neiging om het eerdere resultaat te bevestigen. Men dient de waarde van de B-analyse ten aanzien van het voorkomen van een foutieve conclusie dan ook niet te overschatten, zoals zelfs in gezaghebbende publicaties lijkt te gebeuren.⁵

Wijdverbreid misverstand: procedures zouden 'betrouwbaar middel' garanderen

Het testen op het gebruik van dopingmiddelen is iets anders dan het testen van een bloedalcoholgehalte, zoals dat bijvoorbeeld van het wegverkeersrecht bekend is. Er bestaat een minder eenduidige relatie tussen hetgeen bij de test wordt aangetroffen en hetgeen is ingenomen. Dat heeft gevolgen voor de manier waarop we de uitvoering van de testen en de daarop gebaseerde conclusies moeten waarderen.

Wie raakt niet teleurgesteld in het moreel van sporters door die opzichtige pogingen om juist door middel van procedurefouten aan sancties te ontsnappen?

Bij dopingtesten is de aandacht voornamelijk gericht op het nauwgezet volgen van procedures die de integriteit van het geanalyseerde monster moeten waarborgen

Bij dopingtesten is de aandacht voornamelijk gericht op het nauwgezet volgen van procedures die bijvoorbeeld de integriteit van het geanalyseerde monster moeten waarborgen. Algemeen geldt echter *per definitie* dat procedures niet de *inhoud* bepalen (wat men wellicht nastreeft), doch slechts de *vorm* (hoe men in feite iets uitvoert). Het spreekt dan ook vanzelf dat procedures geen waarborg bieden met betrekking tot de juistheid van de analytische hypothese achter een dopingtest; die juistheid moet vóóraf zijn ingebouwd. Niemand verwacht bijvoorbeeld een overtuigende bevestiging te zien van voorspellingen gebaseerd op Einsteins relativiteitstheorie als een onvoldoende doordacht experiment vervolgens uiterst zorgvuldig wordt uitgevoerd. Binnen de huidige context van dopingtesten spreekt men over het stelselmatig onderschatten van mogelijke storingsstoffen door andere stoffen dan het gezochte.⁶

Het is mijns inziens derhalve een ernstig, doch helaas wijdverbreid misverstand om te veronderstellen dat betrouwbaarheid wordt geïmpliceerd door het nauwgezet volgen van procedures. Ik ben het binnen de huidige context dan bijvoorbeeld ook principieel oneens met de strekking van het stuk 'Het werk in een forensisch laboratorium en het tot stand brengen van betrouwbaarheid' in een overigens bijzonder verhelderend artikel van Toom.⁷ Procedures, hoe zorgvuldig uitgewerkt en nagevolgd, zijn in de eerste plaats (hooguit) *noodzakelijk*. Echter, men dient te bewijzen dat ze, vanuit het perspectief van de analytische hypothese bezien, ook *voldoende* zijn. Immers, enkel die laatste – logisch sterkere – conditie is werkelijk van belang. Ik beperk me tot twee illustratieve voorbeelden:

1. De 'fout-positieve' EPO-test die de Belgische triatleet Rutger Beke volstrekt onnodig grote schade heeft berokkend. Ik benadruk: onnodig, vanwege het in essentie enkel kunnen wijzen op procedurefouten. Men moet zich indenken dat het laboratorium bepaalde diagnostische signalen *automatisch* aan (exogeen) EPO toeschrijft, zonder dat ooit is vastgesteld dat *uitsluitend* EPO die signalen kan geven. Basale logica gebiedt dat men enkel *dán* de pijl kan omkeren in de uitdrukking 'EPO → diagnostische signalen'. Beke is uiteindelijk niet veroordeeld doordat onderzoekers van de Universiteit van Leuven de EPO-test hebben nagebouwd.⁸ Toen pas bleek dat een lichaamseigen stofje de EPO-test stoorde,

hetgeen voor de verdediging van meet af aan geen verrassing was. Uiteraard hadden dergelijke voor de hand liggende storingsstoffen uitgesloten moeten worden vóódat men de test invoerde. Hier zij (wederom) benadrukt dat de B-analyse enkel een misleidende indruk van betrouwbaarheid geeft, aangezien het hier een nage-nog 'perfect' reproduceerbare fout betreft.

Ik hecht eraan om te benadrukken dat Rutger Beke desondanks niet als fout-positief in de boeken staat. In een recent artikel in het *NRC Handelsblad*⁹ claimt dr. Van Eenoo van het betrokken laboratorium: 'Maar ik kan wel zeggen dat, in tegenstelling tot alle beweringen, nooit is vastgesteld dat Beke door ons foutpositief is getest. Hij is door de rechter vrijgesproken op basis van gereede twijfel. En dat is wat anders dan een foutpositieve dopinguitslag.' Dat hier sprake is van een tunnelvisie *in optima forma*, is uit te leggen aan de hand van uiterst basale hypothesetoetsing, een van de pijlers van onze moderne natuurwetenschappen. De situatie is bijzonder overzichtelijk. Er zijn twee elkaar uitsluitende hypothesen, namelijk (1) exogeen EPO-gebruik (= schuld) en (2) storing door lichaamseigen eiwit (= onschuld). De eerste hypothese (= schuld) komt pas in beeld als gevolg van een 'fishing expedition', waarbij op een heel scala van stoffen en methoden wordt getest. Anders gesteld: er was aanvankelijk geen enkel vermoeden dat door de test wordt bevestigd; Rutger Beke was een 'cold hit suspect'. Er is achteraf ook geen enkel steunbewijs aangedragen. De tweede hypothese (= onschuld) behoeft daarentegen geen nadere onderbouwing. Wetenschappelijk gezien is er uiteraard geen reden om de voorkeur te geven aan de minder plausible hypothese EPO-gebruik. Derhalve resteert mijns inziens een tunnelvisie die verhindert dat Van Eenoo de meer plausible verklaring aanvaardt. Het inhoudelijk verweer kon als het ware geen indruk maken.

2. Een opmerkelijk artikel betreffende mogelijke 'fout-positieve' uitslagen voor anabole steroïden.¹⁰ De titel – 'Unusual observations during steroid analysis' – spreekt boekdelen. Echter, zonder onafhankelijke contra-expertise blijft het doen van 'unusual observations' het exclusieve domein van het dopinglaboratorium, terwijl uiteraard de verdediging toch zeker beter gemotiveerd

Auteur

1. Dr. N.M. Faber is chemometricus te Beek-Ubbergen.

Noten

2. Instituut Sportrechtspraak, *Dopingreglement*, Amsterdam 2009.
3. World Anti-Doping Agency, *World Anti-Doping Code*, Montreal 2009.

4. E. Rassin, *Waarom ik altijd gelijk heb. Over tunnelvisie*, Schiedam: Uitgeverij Scriptum 2007.

5. A. Abbott, 'What price the Olympian ideal?', *Nature* 2000, 407/6801, p. 124-127.

6. N.M. Faber, 'Validation of specificity in doping control: problems and prospects', *Accreditation and Quality Assurance*

2009, 14/7, p. 399.

7. V.H. Toom, 'Betrouwbaarheid in een Nederlands laboratorium voor DNA-onderzoek', *NJB* 2009, 84, afl. 7, 416-423.

8. M. Beullens, J.R. Delanghe en M. Bollen, 'False-positive detection of recombinant human erythropoietin in urine following strenuous physical exercise', *Blood*

2006, 107/12, p. 4711-4713.

9. H. Stouwdam, 'Wij zijn geen stel prutters', *NRC Handelsblad* 24 juni 2009.

10. W.H. Kwok, D.K.K. Leung, G.N.W. Leung, F.P.W. Tang, T.S.M. Wan, C.H.F. Wong en J.K.Y. Wong, 'Unusual observations during steroid analysis', *Rapid Communications in Mass Spectrometry* 2008, 22/5, p. 682-686.

Ben Johnson tijdens de Olympische Spelen van 1988. Hij won de 100 meter sprint, maar werd later gediskwalificeerd wegens dopinggebruik.

is om een alternatieve verklaring voor een 'positieve' test te vinden. Dit geldt temeer voor de B-analyse die immers, in tegenstelling tot de A-analyse, niet anoniem is (confirmatiebias). Wagenaar et al. zouden in dit verband spreken van falsificatie van de hypothese dopinggebruik.¹¹

Op grond van uitgebreide studie van de relevante wetenschappelijke literatuur en technische documenten durf ik de stelling te verdedigen dat op dit moment voor geen enkele dopingtest overtuigend is gedocumenteerd dat storingen niet eveneens een 'positief' resultaat kunnen veroorzaken.¹² Kortom: er is voldoende reden om de betrouwbaarheid van dopingtesten minder absoluut te bezien dan bijvoorbeeld die van een 'simpele' alcoholtest, waarvan men inmiddels genoegzaam mag aannemen dat deze uitontwikkeld is.

Geen eerlijk proces: enkel procedurefouten

Waar het onverantwoord trekken van conclusies in het laboratorium de kern van mijn kritiek bevat, is de ernst

van dit probleem des te groter omdat de atleet zich hier nauwelijks tegen kan verdedigen. De rol van de verdediging is in de praktijk duidelijk gemarginaliseerd doordat er enkel op procedurefouten gewezen kan worden. Binnen het reglementaire kader kan er enkel geargumenteed worden dat een procedurefout wellicht óók tot een 'positief' resultaat had kunnen leiden (art. 12 lid 2 Dopingreglement). Vervolgens is het aan het laboratorium om dit argument te weerleggen (art. 12 lid 3 Dopingreglement). De veroordeling is een feit indien zij daarin slaagt voor alle procedurefouten die de verdediging kan opsporen. Dit geldt tot en met een beroep bij de hoogste instantie, namelijk het Court of Arbitration for Sport (CAS).

Voorbeeld 1: de zaak Simon Vroemen

De Nederlandse steepleloper Simon Vroemen is in juni 2008 'positief' bevonden op het anabool metandiënon, maar claimt dat die test een 'fout-positief' resultaat geeft als gevolg van storing met afbraakproducten van zijn *thermisch instabiele* anti-astmamiddel (pulmicort). Die afbraakproducten zouden in zijn specifieke geval het *onnodige* gevolg zijn van een slordig omgaan met de monsters: deze zijn immers vijf dagen, grotendeels *ongekoeld*, op weg geweest naar het dopinglaboratorium in Keulen.

Deze zaak is ondergebracht bij het Instituut Sportrechtspraak en, zoals te doen gebruikelijk, werd de Dopingautoriteit gevraagd om een standpunt in te nemen naar aanleiding van het door Vroemen gevoerde verweer. De directeur Ram heeft vervolgens die taak op zich genomen. Ik citeer uit een brief¹³ d.d. 20 januari 2009 – een half jaar ná de positieve test:

'Ten overvloede wijs ik u erop dat op basis van het Dopingreglement in deze zaak alleen relevant is of de International Standard for testing (IST) dan wel de International Standard for Laboratories (ISL) op een wijze geschonden zijn die invloed zou kunnen hebben op de integriteit van het monster of de procedure. Hiervan is geen sprake geweest.'

Het is mijns inziens opmerkelijk dat iemand zonder aantoonbare achtergrond in dopingonderzoek zo stellig kan zijn in zijn uitlatingen. Schending van zowel de IST als de ISL is inmiddels aannemelijk gemaakt in twee wetenschappelijke artikelen.¹⁴ Ram vervolgt met:

'De verdediging van de heer Vroemen gaat in op een groot aantal zaken die met het voorgaande geen enkele relatie hebben. Hoewel al deze aspecten in principe als niet relevant terzijde hadden kunnen worden gelegd, hebben wij ervoor gekozen om ook deze niet-relevante aspecten uitgebreid van commentaar te voorzien.'

Een van die commentaren wil ik u niet onthouden:

'Ten overvloede zij hier nog opgemerkt dat tijdens de detecteerbaarheid van (metabolieten van) dopinggeduide stoffen alleen kan doen afnemen, zodat

Op dit moment is voor geen enkele dopingtest overtuigend gedocumenteerd dat storingen niet eveneens een 'positief' resultaat kunnen veroorzaken

een langere vervoerstijd hoogstens in het voordeel en nooit in het nadeel van de sporter kan uitpakken. Het verweer van Vroemen is in die zin dan ook absurd.'

Echter, die conclusie gaat enkel en alleen op, als vast zou staan dat daadwerkelijk doping is gebruikt. Dat dopinggebruik staat nu juist ter discussie. Doordat de Dopingautoriteit reeds als uitgangspunt neemt, wat nog bewezen moet worden, geeft de Dopingautoriteit mijns inziens blijk van partijdigheid.

Hoe buitengewoon lastig het is om inhoudelijk verweer te voeren, wordt verder geïllustreerd door de reactie van het laboratorium.¹⁵ Hierin claimt dr. Geyer dat informatie omtrent storingen te vinden is in een wetenschappelijk artikel.¹⁶ Dit blijkt echter aantoonbaar onjuist te zijn. Als reactie is dit probleem in een algemene context in een wetenschappelijk artikel aan de orde gesteld,¹⁷ waarop het laboratorium op zijn beurt aangeeft dat die informatie te vinden is in standard operating procedures (SOPs).¹⁸ Hier stopt het effectief voor de verdediging omdat SOPs niet beschikbaar gesteld hoeven te worden.¹⁹

Voorbeeld 2: de zaak Jessica Kürten

De Ierse springamazone Jessica Kürten verloor recentelijk haar beroep bij het CAS tegen de uitspraak van het tribunaal van de Fédération Equestre Internationale (FEI). Ik beperk me tot punt 6 in de CAS-uitspraak:²⁰

'The request of Mrs Jessica Kürten that a neutral and scientifically reliable expert opinion on the test method and test procedure shall be obtained is dismissed.'

De reactie van de secretaris-generaal van de FEI, Alex McLin is mijns inziens ronduit schokkend te noemen:²¹

'The FEI welcomes the decision of the Court of Arbitration for Sport, which is not surprising,' FEI Secretary

General Alex McLin said. 'The FEI judicial process is fair and respects the rights of the parties. The CAS now routinely confirms this, which is encouraging, and should be seen as such by those who seek justice before the FEI Tribunal. In this case the CAS panel needed fewer than three days of deliberation to reach this conclusion. While of course no two cases are ever the same, this is a positive and noteworthy trend.'

De FEI heeft Jessica Kürten het recht ontzegd van een onafhankelijke contra-expertise; een inhoudelijk verweer is immers reglementair gezien niet relevant. Dit hoger beroep heeft mijns inziens alles van een hamerstuk ('... CAS now routinely confirms this...'). De lezer oordele zelf. Kan men hier spreken van 'a positive and noteworthy trend'?

Hoe verder?

Het is van groot belang dat stappen worden gezet richting een gelijkwaardige rol voor de deskundige van de verdediging. Op dit moment is een eerlijk proces niet mogelijk, simpelweg omdat enkel op procedurefouten gewezen kan worden. De rol van de verdediging wordt verder bemoeilijkt doordat het laboratorium slechts zeer beperkte gegevens ter beschikking hoeft te stellen. Dit is consistent met de veronderstelling dat het analysesresultaat, behoudens procedurefouten, niet ter discussie staat, want verkregen met een 'betrouwbaar middel'. Hoe anders en mijns inziens beter is het geregeld binnen het strafrecht, waar de verdediging iedere gewenste informatie bij het Nederlands Forensisch Instituut kan opvragen op grond van de Wet openbaarheid van bestuur en aanpalende wetten op de privacy. Het gaat tenslotte om de monsters van de sporter. ●

Noten

11. W.A. Wagenaar, H. Israëls en P.J. van Koppen, *De slapende rechter*, Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker 2009.

12. Zie noot 6.

13. www.chemometry.com/Index/Anti-doping/090120%20Reactie%20Doping%20Autoriteit%20en%20verklaring%20Dopinglab.pdf. Geconsulteerd op 18 oktober 2009.

14. J.G. Kuenen en W.N. Konings, 'The

importance of cooling of urine samples for doping analysis', *Accreditation and Quality Assurance* 2009 (in druk). Zie ook noot 6.

15. Zie noot 13.

16. W. Schänzer, H. Geyer, G. Fußhöller, N. Halatcheva, M. Kohler, M.-K. Parr, S. Guddat, A. Thomas en M. Thevis, 'Mass spectrometric identification and characterization of a new long-term metabolite of metandienone in human urine', *Rapid*

Communications in Mass Spectrometry 2006, 20/15, p. 2252-2258.

17. Zie noot 6.

18. U. Flenker en W. Schänzer, 'Comment on "Validation of specificity in doping control: problems and prospects"', *Accreditation and Quality Assurance* 2009 (in druk).

19. N.M. Faber, 'On the unacceptable reporting of results in doping control', *Accreditation and Quality Assurance*

2009 14/6, p. 341.

20. CAS, Decision No. 6685, Lausanne 12 december 2008.

21. www.fei.org/ATHLETES_AND_HORSES/NEWS/Pages/summ.aspx?newsName=news-Kuertens-CAS-12Dec08.aspx&inc=1. Geconsulteerd op 18 oktober 2009.